

Foredrag i Oslo Militære Samfund 13. januar 2003

ved

Nils Morten Udgaard

Utenriksredaktør, Aftenposten.

USA ETTER 11. SEPTEMBER

For mange år siden kalte USAs utenriksminister i de første formende etterkrigsårene, Dean Acheson, sine memoirer "Present at the Creation". Han gjorde det med en henvisning til den spanske Kong Alfonso X, som skal ha sagt at "hadde jeg vært til stede ved skapelsen, ville jeg gitt noen nyttige hint om en bedre tingenes orden i universet". I dag blir spørsmålet reist om vår tids USA tar sikte på en lignende nyorden av verden, av politikk og prinsipper, som den USA nølende og lettere overrasket måtte gjennomføre etter 1945.

Utgangspunktet er 11. september. Da ble et forheng revet til side. Vi fikk se selvmord-terror ikke som et nytt virkemiddel, men som et politisk instrument i en målstock som var (og skulle være) sjokkerende ny. Sjokket har virket. Men forhenget som ble revet til side viste oss også - med sterke konturer - et verdensbilde som vi bare langsomt hadde sett stige frem, som et fotografi i en gammel fremkallingsskål, etter Jernteppetets fall og Sovjetunionens oppløsning i 1989-1991.

Dette er en verden med USA som hegemon, som midtpunktet i et hegemoni som vi må tilbake til Romerriket for å finne et sidestykke til. Det britiske verdensriket rundt forrige århundreskifte og det spanske på 1600-tallet hadde konkurrenter og rivaler (Tyskland, Frankrike) av en helt annen relativ tyngde enn noe USA møter i dag - med USAs militærmakt større enn hos et dusin av de neste maktene, tilsammen. Det store bildet er viktig: I år 2000, d.v.s. året FØR 11. september, stod USA for 31 prosent av verdens produksjon av varer og tjenester (Gross Domestic Product); for 36 prosent av verdens forsvarsutgifter; for 41 prosent av alt verden brukte på forskning og utvikling (R&D); og (i 2001) for 83 prosent av de globale filminntekter: Økonomien, makten, forskningen og underholdningen - USA er overlegent størst.

Vi står overfor en stat som kan opptre på egenhånd, unilateralt, siden ingen annen makt i dag kan utfordre landets militært, og SAMTIDIG et USA som er så våpenteknologisk avansert at det kan føre sine kriger (nesten) uten egne tap - Kosovo i 1999 viste at det var mulig. Derfor står verden overfor den psykologiske utfordring å skulle forme et rasjonelt forhold til en slik makt. Og USA står overfor en tilsvarende, om enn speilvendt, psykologisk utfordring når landet skal forme sitt forhold til omverdenen.

President George W. Bush og hans administrasjon har gitt noe av sitt svar i dokumentet "The National Security Strategy of the United States of America", fra 17. september 2002. Det er velformulert, konsist (31 sider), interessant - og preget av tanker i Bush administrasjon fra før og etter det store terror-anslaget. Her er det naturlig å trekke frem fire hovedelementer, som delvis nye:

1. USA går ikke primært inn for unilaterale løsninger, men understreker at "we are guided by the conviction that no nation can build a safer, better world alone ... The United States is committed to lasting institutions like" FN, WTO, OAS og NATO og andre allianser som har bestått lenge. Slike forsikringer gjentas. Likefullt det et dokument med en pågående og sterkt misjonerende grunntone: Det åpnes med en setning om at det 20. århundres store kamp mellom "frihet og totalitarisme" er endt med en "avgjørende seier for frihetens krefter - og en enkelt bærekraftig modell for nasjonal suksess: Frihet, demokrati og et fritt næringsliv ("free enterprise")". Mennesker overalt, heter det videre, ønsker å være i stand til å tale fritt; velge hvem som vil styre dem; tilbe slik de ønsker; utdanne sine barn - menn og kvinner; eie eiendom; og glede seg over fruktene av sitt arbeid.

"Disse frihetsverdiene er riktige og sanne for enhver person i ethvert samfunn", heter det - med en ordbruk som nærmer seg det religiøse i sitt toneleie. Det finnes en modell for det riktige (politiske) liv, for nasjonal suksess. Og det er en modell som utfordrer de tradisjonelle, de ikke-moderne samfunn (d.v.s.: de ureformerte muslimske samfunn).

2. USA åpner for forkjøpsangrep, om enn forsiktig. Det heter at USA "has long maintained the option of preemptive action to counter a sufficient threat to our national security. The greater the threat, the greater the risk of inaction - and the more compelling the case for taking anticipatory action to defend ourselves, even if uncertainty remains as to the time and place of the enemys attack. To forestall or prevent such hostile acts by our adversaries, the United States will, if necessary, act preemptively". I presidentens forord, preamble, kommer noe av forklaringen på USAs fokus på Irak og Nord-Korea, uten at landene nevnes med navn: "The gravest danger our Nation faces lies at the crossroad of radicalism and technology. Our enemies have openly declared that they are seeking weapons of mass destruction, and evidence indicates that they are doing so with determination".

Både for USAs ønske om multilateralt samarbeid og holdningen til forkjøpsangrep gjelder at slike offisielle dokumenter ikke gir det endelige svaret - det kommer, eller kommer ikke, i form av konkrete handlinger. Bare den politiske og diplomatiske praksis kan fortelle oss hvor åpen USA er for et samarbeid med andre, og ikke minst hvordan USA forholder seg til foregripende militær innsats. Folkeretten åpner for forkjøpsangrep, slik indre lover i mange land åpner for det dødlige politiskudd mot en gisseltager som står foran et drap. Men betingelsen er at risikoen for et angrep er overhengende og angrepet UMIDDELBART forestående. Rent preventive angrep på et annet land, "for sikkerhets skyld", ville være noe ganske nytt og en dramatisk uthuling av alle lands suverenitet. Når presidenten sier i sitt forord at "as a matter of common sense and self-defense, America will act against (such) emerging threats before they are fully formed", da lar han - med hensikt, må vi anta - spørsmålet om tidsforløp og det umiddelbare stå åpent.

3. Det er nytt og interessant, ikke minst for et land som Norge, at strategi-dokumentet spesielt fremhever et samarbeid mellom stormakter - et eget kapittel kalles "Develop Agendas for Cooperative Action with the other Main Centers of Global Power". Det heter hos Bush at "Today, the worlds great powers find ourselves on the same side - united by common dangers of terrorist violence and chaos. The United States will build on these common interests to promote global security". Her blir den realpolitiske grunnholdning hos en rekke av Bush-administrasjonens utenrikspolitikere klart synlig. Det multilaterale fremheves igjen: "There is little of lasting consequence that the United States can accomplish in the world without the sustained cooperation of its allies and friends in Canada and Europe". NATO og EU omtales (kanskje litt på overlærer-vis) som "two of the strongest and most able international institutions in the world". Men for USA må EU nøye seg med å være "our partner in world trade", mens NATO omtales som krumtappen i "transatlantic and inter-european security" - et tydelig signal om at her ønsker USA ingen EU-rolle. Ellers heter det at USA hilser EUs arbeid for en sterkere utenriks- og forsvars-identitet velkommen, og vil gå inn i tette rådslagninger "to ensure that these developments work with NATO". (Jeg kommer tilbake til EUs og europeeres holdning til USA).

Blant USAs allierte nevnes ellers Japan, Sør-Korea, Australia og ASEAN-landene, og spesielt de tre stormaktene Russland, Kina og India - forholdet til de to første drøftes inngående.

4. Strategi-dokumentet sier ingenting om institusjonsbygging, ut over det å utvide og modernisere NATO videre, for at alliansen raskt skal kunne rykke ut med høyt mobile spesialstyrker. Det legges opp til et ad hoc-preget politisk samarbeid, styrt fra USAs side, også når det heter at "we will preserve the peace by building good relations among the great powers". Det legges ikke skjul på at USA "enjoys a position of unparalleled military strength", og at USA "will use this moment of opportunity to extend the benefits of freedom across the globe". Årsakene til terroren drøftes ikke i noen bredde i dokumentet.

Et slikt strategi-skrift gir et artikulert bilde av tenkning på et gitt tidspunkt, men har bare en begrenset foreskrivende verdi. Hovedinntrykket som blir tilbake er styrken i USAs misjonerende

impuls. Verden slik den så ut den 11. september 2001 var formet av USA og i USAs bilde, mer enn av noen annen stat eller gruppe av stater, i løpet av et halvt århundre siden 1945. Det er utviklingslinjene fra denne epoken - mer individuell frihet, mer demokrati, større næringsfrihet, mer åpenhet - USA nå vil forfølge som et enda tydeligere globalt mål. Da melder de tradisjonelle og langt mer lukkede muslimske samfunn seg som spørsmålsteget på horisonten: Skal de åpnes for en livsstil som den "vestlige", den amerikanske? USAs svar er et "ja", ut fra en ganske håndfast vurdering at det er slike lukkede samfunn som har fremmet den bitterhet ("the embittered few", sier Bush) og fanatisme som førte til Al-Qaida og den lange serien av terror-aksjoner. Målet er muslimsk demokrati.

Så sent som i desember rykket sjefen for State Departments planleggingsavdeling, den moderate internasjonalsisten Richard N. Haass, ut med et varsel om nytenkning: "USAs politikk vil bli mer aktivt engasjert til støtte for utvikling i retning av demokrati i den muslimske verden enn noengang før", sier han (IHT 11.12.2002). USA har vært med på å skape "demokratiske unntak" ved ikke å fremme en gradvis demokratisering, og dermed tapt en mulighet for å hjelpe disse landene til å bli mer stabile, mer velstående, fredeligere og bedre tilpasset til belastningene i en verden som globaliseres, sier Haass. Og han legger ikke skjul på at USA har unnlatt å granske disse landenes indre liv, av hensyn til olje, til det å motvirke sovjetisk, iraksk og iransk ekspansjon, og ut fra ønsket om å ta hensyn til den arabisk-israelske konflikten, motvirke kommunismen eller sikre USA militære base-rettigheter.

Med utgangspunkt i UNDPs siste "Arab Human Development Report" tegner Haass et bilde av en region som henger etter i forhold til andre, når det gjelder individuell frihet, kvinners rettigheter og økonomisk og sosial utvikling. Tross rikdom fra olje og gass i en rekke av disse landene, er fattigdommen hos vanlige mennesker massiv, med kraftig befolkningsvekst og en ungdom som møter opptil 40 prosent arbeidsløshet og få eller ingen utsikt til å kunne bedre sin situasjon. Land med lukkede politiske systemer og økonomisk stagnasjon, med eksploderende folketall, bidrar til fremmedgjeringen av sine borgere. "As we have learned the hard way", sier Haass, "such societies can be breeding grounds for extremists and terrorists who target America for supporting the regimes under which they live".

I amerikanernes debatt med seg selv, og det gjelder ikke minst president Bush intellektuelle kritikere, er det interessant at det ikke er grunntanken om at USA skal forme verden som avvises. Det som kommer er kritikk av hvordan dette gjøres; av for stor vekt på realpolitiske krav, av for stor vektlegging på militær styrke - skjønt den siste kritikken kommer ikke hyppig. USAs militære arm har en bred folkelig støtte som har vokset ytterligere etter terror-anslagene hjemme.

Troen på at de kan forme verden, og selvtilliten som det krever, har amerikanerne fått styrket gjennom historiens gang siden 1945. Det er de to krigspresidentene Woodrow Wilson (den første regjerende USA-president som satte fot på europeisk jord, i 1919) og Franklin D. Roosevelt som har sett sine idealer få gjennomslag: Fri handel, åpne samfunn, markedsøkonomi, demokrati, rettsstat, velstand, ytre trygghet. Det var ikke gitt i 1918 og 1945, og heller ikke i de tidligere kommunistiske land før omveltningene i 1989-1991. Her er amerikanerne ikke alene om æren, men de identifiserer seg med endringene, som går i USAs retning - og de blir identifisert med dem av andre, ikke minst i den tredje verden.

Hvordan kan det ha seg at en stat med en relativt kort historie, og med bare 4,7 prosent av verdens befolkning, i løpet av mindre enn et århundre oppkaster seg til rollen som verdens helt dominerende makt? Dette er et stort og viktig og vanskelig spørsmål, og det har mer enn ett svar.

To svar som peker på noe spesifikt amerikansk vil jeg trekke frem:

For det første USAs tette POLITISKE samhold og handlekraften som dette gir. Amerikanerne har ikke noe skille mellom statsoverhodet og lederen for den utøvende makt; tvert imot - de har iblant et halv-religiøst forhold til embedet i Det hvite hus, som symboliserer deres stat og samfunn, noe som også tilfører presidenten en ekstra autoritet. Det politiske systemet ER på sett og vis USA. Vi så det igjen ved det knappe presidentvalget i år 2000: Dragkampen om utfallet har IKKE svekket

George W. Bush rolle som president i ettertid, aller minst da utfordringene kom den 11. september. Oppslutningen om systemet, om konstitusjonen, er massiv.

I tillegg kommer at USAs politiske styreform - grunnloven - i virkeligheten er meget gammel, den eldste i den vestlige, demokratiske verden etter Storbritannias, som ikke er nedfelt i en egen tekst. Det unge USA er eldst i demokratisk, politisk tradisjon. Amerikanerne har funnet en balanse mellom sentral makt og delstatsmakt, mellom lovgivere/pengebevilgere og den utøvende makt, og en sterk rolle for loven og domstolene. Dette har virket i praksis, gjennom mer enn to hundre år, fordi USA også har hatt evnen til å tilpasse sitt politiske system til store endringer i samfunnet. I motsetning til f.eks. Norge har USA et fast system for justering av antall folkevalgte fra ulike distrikter når tallet på innbyggere endrer seg. Domstolene og påtalemakten har knekket gamle monopoler (Morgan, Rockefeller) og nye (Microsoft) - og de går løs på selskaper som har krenket markedets spilleregler (Enron, Worldcom).

Denne statsstyrelsens autoritet er ikke svekket i dag av at rundt halvparten av amerikanerne IKKE deltar i valgene. I presidentvalget i år 2000 ble det avgitt 105.381.000 stemmer; det betyr at bare 50,7 prosent av de valgberettigede deltok i valget (mot 49% i 1996, og 63% tilbake i 1960). I Kongressens midt-term valg i 1998 var kun 33%, hver tredje velger med. I praksis innebærer dette fremmøtet at bare hver fjerde amerikanske valgberettigede står bak George W. Bush - eller 50.460.000 amerikanere, i en stat med 281 millioner innbyggere. Det hører med i bildet at hele fire millioner amerikanere, som nå er på frifot, er fradømt sin stemmerett gjennom en straffesak, mange av dem sorte. Tallet er høyt nok til at det kan avgjøre et rimelig jevnt presidentvalg.

Det spesifikke amerikanske svar nummer to er at USA er et samfunn bygget opp NEDENFRA; makten er ikke fravristet etablerte klasser, gamle mønstre har hemmet få. Vilje til selvstendig tenkning preget de mange som kom til USA som religiøse opprørere på 1600-tallet og senere, og andre som fulgte - ikke minst de politisk undertrykkede helt opp til vår tid. Religion bandt sammen, på tross av trosfriheten; kirkene spiller også i dag en tydelig større rolle i amerikanernes liv enn i europeernes. Dynamikken i et næringsliv som tidligere enn i Europa og Asia åpnet for det frie markedet, har holdt seg høy og er åpenbart blitt forsterket av det utvalg av pågående, pragmatiske og resultatorienterte personer som har funnet sted gjennom innvandringen. Individets rolle var her større på et tidligere historisk tidspunkt enn i andre land. Det forsterker inntrykket, i en individualismens tidsalder, av at "USA ligger foran". Samspillet mellom politikk og enkeltmenneske har virket godt over tid, kanskje fordi ytringsfriheten også har stått sterkt i USA.

Her er det tankevekkende at lederen for EUs forfatningskonvent, Frankrikes tidligere president Valéry Giscard d'Estaing, nå leser USAs forfatningshistorie fra årene før 1789 - for å hente ideer for EUs nye grunnlov. Det samme gjorde våre egne Eidsvoldsmenn i 1814. Også den tyske utenriksministeren, Joschka Fischer, skuer til USA og sa ifjor til en amerikaner at "vi (EU) er 200 år etter dere. På det institusjonelle plan har vi nå nettopp nådd nivået for The Federalist Papers", papirer fra debatten om formen for en egen amerikansk stat. Vi ser det tilsynelatende paradoksale at utbryteren fra britenes gamle imperium, USA, nå fremstår som mulig modell for et Europa som søker å utbygge sitt eget samarbeid. Det viser hvor tett tankenes og ideenes historie er vevet sammen i USA og Europa.

Skal vi forstå USAs rolle i verden i dag, og den fascinasjon OG motvilje som landet utløser blant innbyggere i andre land, må vi se lenger enn til de klassiske "harde" militære og politiske maktmidler. Vi må også se USAs appell til enkeltmenneskers fantasier og dømmes OVER HODENE på andre lands politiske ledere. Det er denne effekten president Bush håper å møte i gatene i Bagdad, om det skulle komme til en krig, og som Richard Haass fra State Department ser for seg ved en demokratisering av tradisjonsbundne muslimske stater. Og det er ikke mer enn et drøyt år siden USA møtte denne holdningen til Amerika i gatene i Kabul.

Det er på feltet for den "myke" makt - "soft power" - at USAs appell er størst og mest direkte overfor praktisk talt alle lands innbyggere. IT-teknologien og internett forbindes med USA, der dette globale kommunikasjonsmiddel ble utviklet; USA har stått i sentrum for en verdensomspennende

kommunikasjons-revolusjon, på den tekniske side og langt på vei også på den innholdsmessige side. Film er nevnt. Popmusikk og CNN er andre eksempler, selv om USAs dominans ikke er like stor her som innen film-industrien.

Aller tydeligst slår USAs appell ut på utdannelsessiden, hos hundretusener av utenlandske studenter - og deres foreldre - som ønsker å få en andel i de fremtidsmuligheter som forbindes med USA. Her har de store asiatiske landene rykket inn på bred front: I studieåret 2000-2001 - med 548.000 utenlandske studenter - lå Kina øverst med 60.000 (pluss 10 prosent på et år), fulgt av India (55.000; +29 prosent), Japan, Sør-Korea, Taiwan, Canada, Indonesia, Thailand, Tyrkia og Mexico på plass 10, med 11.000 studenter. Deretter fulgte Tyskland. Singapore hadde flere studenter i USA enn Spania, Bangladesh flere enn Italia. For utenlandske forskere i USA var mønsteret det samme: Kina på topp (15.000; +12 prosent), fulgt av Japan, Sør-Korea, India, Tyskland, Canada, Storbritannia, Russland, Frankrike og Italia.

I praksis utdanner den kinesiske eliten nå sine barn i USA, en elite som er knyttet til et kommunistparti i endring, men som fremfor alt er preget av økonomisk målrettethet. Også den peker mot USA. At et fremtidig lederskap i de store asiatiske landene, verdens mest folkerike, får sin utdanning i USA, vil styrke amerikanernes "soft power" - deres appell og innflytelse ytterligere. Den amerikanske tenkemåten vil vinne nytt land. En rekke stater, som Norge og Tyskland, svarer med å legge om sine studieordninger i retning av bachelor- og master-grader. På samme tid forteller tallene at bare 144.000 amerikanske studenter søkte ut av landet, og de aller fleste kun for ganske korte turer. Knappt ti prosent av dem blir ute et semester eller mer. Impulsene går en vei: Fra USA til omverdenen.

Den internasjonale språkutvikling bidrar i samme retning: Engelsk er det moderne, globale "lingua franca", felles for russere og kinesere, i Øst-Europa hvor tysk før krigen var fremmedspråk nummer en, i Midt-Østen og Asia hos alle som ønsker å være eller bli endel av tempoet i sin samtid. Engelsk er også den nye IT-verdenens språk, slik den var og er den nye fly-verdenens felles kommunikasjonsmiddel. Og engelsken er på vei inn i undervisningen hos oss; nå foregår medisinerens 9. semester i Norge på engelsk - med norske forelesere for norske studenter. Amerikansk kultur i videste forstand er i ferd med å bli Norges kultur nummer to.

En ytterligere forklaring på USAs særlige dynamikk i 1980- og 90-årene gir en rekord-høy befolkningsvekst og innvandring, sammen med en rekordsterk økonomisk vekst. Fra 1980 til år 2000 kom ialt 16,5 millioner innvandrere til USA, mer enn i toppårene 1900-1920 (14,5). Alene i 1990-årene øket folketallet i USA med 32,7 millioner (nesten som et Spania), eller mer enn i noe annet tiår i landets historie. Etter at kvoteringen for asiatiske innvandrere ble opphevet i 1965, har denne gruppen forlenget passert europeerne i antall: Blant amerikanere født i utlandet utgjør europeerne nå (2000) kun 15 prosent, mot asiatenes 26 - og latin-amerikanernes 51 prosent. Innvandrerne blir også stadig yngre; aldersgruppen 15-44 dominerer. Det er de gode hodene og entreprenørene som kommer, ofte på "green card" for arbeidskraft som amerikanerne selv mangler. Innvandring gir USA en løpende og kraftig vitamin-innsprøytning, mens den i Europa jevnlig håndteres som et samfunnsproblem.

Frem til IT-boblens børs-sprekk i mars 2000 opplevet USA en kraftig, teknologidrevet økonomisk oppgang, med en realvekst i GDP på gjennomsnittlig 4,3 prosent i årene 1996/00 - nesten det dobbelte av EUs 2,6 prosent. USAs økonomi (GDP) er ca. ti prosent større enn den samlede økonomi i de 15 EU-landene.

Når jeg har gått noe i detalj med utviklingen i USA, ut over perspektivet 11. september, er det for å understreke endringstempoet og landets rolle som en katalysator for forandring i andre deler av verden. USA er noe ut over det å være en stat blant andre; det er et samfunn som for mange symboliserer globaliseringens muligheter - fra den energiske MacDonald-assistenten i Uganda som kjemper seg til en plass på konsernets managements-skole i Detroit og får skape seg en business-karriere ut av fattigdommen, til den begavede sibirske fysikkstudenten som sikrer seg en foreleser-jobb til drømme-betingelser på et universitet i Midt-Vesten, i stedet for arbeidsløshet hjemme. USA selv er som et speilbilde i miniatyr av en globalisert verden, med sitt etniske

mangfold, sin sosiale mobilitet, sin velstand og sin fattigdom - og sin konsentrerte politiske og militære makt.

Hegemonier er ikke noe nytt i historien; imperier har i fortiden vært mer vanlig enn ansamlinger av suverene stater. President Bush taler i sitt strategi-dokument om at USA "possesses unprecedented - and unequaled - strength and influence in the world". Han unngår naturlig nok å bruke hegemoni-begrepet, men hans medarbeidere legger ikke skjul på at USA vil bevare og forsvare sitt formidable militære forsprang inn i fremtiden.

At hegemoniet er der og har sin nesten osmotiske virkning, ser vi bl.a. på denne måten: USAs maktpolitiske overlegenhet har vært synlig lenge, i det minste siden 1989-1991, og man skulle kanskje ha ventet at andre makter ville ha manøvrert for å skape en motvekt, i pakt med klassisk realpolitisk teori. Men vi har sett det motsatte. Kina og Russland har nærmet seg USA, lagt seg på sett og vis i "le" av den store makten; EU er alltid litt ambivalent, men har hittil IKKE satset seriøst på å forme en sikkerhetspolitisk motvekt; Øst-Europa er på vei inn i både NATO og EU, med nærhet til USA som et av sine fremste politiske mål.

Realisme sier at militær motvekt ikke er innen rekkevidde. Allikevel er det trolig noe annet som styrer stormaktene: De ser USA minst like mye som en nyttig partner som en farlig rival - og naturligvis kan USA være begge deler på samme tid. Amerikanerne legger ikke vansker i veien for Kinas og Russlands fremstøt for økonomisk vekst, som vil gi de to landene større tyngde - makt, om vi vil. Hegemonen USA leder ikke et internasjonalt nullsum-spill. Den enstemmige Irak-resolusjonen i FNs sikkerhetsråd er også et tegn på at når det blir alvor, har USA enda større gjennomslagskraft enn før.

I sitt strategi-dokument holder president Bush en tone som er hardere enn vi tidligere har hørt; mer uforsonlig og bydende, mindre åpen for kompromisser. Det viktigste nye resonnement, i utfallene mot tyranner og terrorister, er at USA ikke lenger kan vente på at diktaturer modner og reformerer seg selv - noe som f.eks. skjedde med Sovjetunionen. Som militær avskrekking ikke virker overfor terrorister, er heller ikke en langsiktig oppdemningspolitikk nok når terror truer. Kombinasjonen av radikalitet og teknologi gjør det for farlig. Derfor omfatter hans linje "supporting moderate and modern governments, especially in the Muslim world, to ensure that the conditions and ideologies that promote terrorism do not find fertile ground in any nation". Dette er et indirekte krav om regime-endringer, men igjen er det ikke mulig å utlede en praktisk politikk av et generelt strategi-dokument. Bush krever "moral clarity" og taler om "non-negotiable demands of human dignity". Han er på ingen måte uten elementer av fundamentalisme i sin egen tenkning.

Men det håndfaste og konkrete problem presidenten står overfor, er håndteringen av masseødeleggelsesvåpen (WMD), d.v.s. kjemiske, bakteriologiske og kjernefysiske våpen. Bush risikerer at hele den kjernefysiske sikkerhetsorden, som har vært under press lenge, settes på spill - midt under hans kamp mot terrorister. Det kan forklare hans forsiktighet overfor Nord-Korea, med en diplomatisk opptreden som står i kontrast til mer militante uttalelser. I sitt strategi-dokument er han meget klar på dette punktet: USA vil nedkjempe terroristorganisasjoner "by direct and continuous action using all the element of national and international power. Our immediate focus will be those terrorist organizations of global reach and any terrorist or state sponsor of terrorism which attempts to gain or use weapons of mass destruction (WMD) or their precursors" - d.v.s. disse våpnenes forløpere.

Det er her, i kontrollen med masseødeleggelsesvåpnene, at det egentlige terror-problem ligger. Bush krever en grad av risikofrihet som vanskelig lar seg forene med de regler for slikevåpen som det internasjonale samfunn hittil har anvendt. Men nye fremskritt vil kreve utvidet samarbeid, kanskje først og fremst med de stormaktene Bush selv ser som partnere og som allerede er inne i samtaler om slike våpen. For USA har lenge, i flere tiår, vært den fremste forkjemper for kontroll med andres våpen av denne typen og med deres leveringsmidler, i første rekke raketter. Terrorangrepene har bare understreket hvor viktig dette arbeidet er; skrekk-scenariet fremstår som et nytt 11. september med bruk av nettopp masseødeleggelsesvåpen: "Small groups could attain a catastrophic power to strike great nations", sa president Bush i en tale på West Point i sommer.

Disse overlegninger og denne frykten peker i retning av behov mer samarbeid og et sterkere diplomati, også rundt Irak, innen FNs ramme. Tiden må tas til hjelp, slik USA hittil har vært villig til å gjøre. Det som har manglet fra Bush er konkrete initiativ for å institusjonalisere en strengere overvåkning av masseødeleggelsesvåpen; trusler om ensidige amerikanske tiltak har i stedet fanget oppmerksomheten. Mellomtonene uteblir når Bush - slik han ofte gjør - taler mindre forsiktig enn han handler.

Tilslutt: Hvordan kan og bør Europa forholde seg til Bush, til terrorkampen og til hegemonen USA? EU-kommissær for utenrikssaker, briten Chris Patten, har pekt på europeernes større risikoberedskap i terrorspørsmål, etter å ha møtt ulike former for terror gjennom år. De er mer innstilt på å leve med et kontrollert problem, enn å satse på en total løsning. Patten har også etterlyst større vilje hos USA til å se nyanser og drøfte årsaker. Hans kollega, EU-regjeringenes utenrikspolitiske talsmann Javier Solana, har beklaget USAs tendens til alenegang, til unilateralisme, med utgangspunkt i religion og moralsk visshet. Solana er overrasket over hvordan religion har gjennomsyret tenkningen i Det hvite hus, sier han til avisen Financial Times (8.1.03). Han peker på at det religiøse USA ser terrorkrigen som en kamp mellom det onde og det gode, mens et sekulært Europa søker det ondes årsaker i politiske eller psykologiske forhold.

Her er det interessant at når vi måler opinionen i USA og Europa, ser vi at avstanden i meninger er betydelig mindre enn avstanden mellom politiske lederne og deres standpunkter. Bush har nok en bred støtte hjemme for en hard antiterror-linje, men 65% av amerikanerne mente i august 2002 at USA bare burde invadere Irak med FNs godkjenning og støtte fra sine allierte; i Europa mente 60% det samme. Et klart flertall av amerikanerne viste, i en måling for The Chicago Council on Foreign Relations, at de er tilhengere av at USA ratifiserer Kyoto-avtalen som begrenser utslipp i atmosfæren og avtalen om Den internasjonale straffedomstolen (ICC). Det har europeerne gjort, mens USAs to siste presidenter har sagt nei - med Kongressens fulle støtte.

Skepsisen til USA har økt i Europa og i Norge i takt med diskusjonene om en invasjon i Irak, og om USAs nei til en rekke internasjonale traktater. Men europeere og amerikanere ser nokså likt på farene fra Irak og på behovet for å fjerne Saddam Hussein (russerne er langt mer skeptiske); derimot er de uenige om valg av metode: En nesten dobbelt så stor andel av amerikanerne (62%) er tilhengere av at Saddam fjernes med makt, som hos britene (47%), franskmennene (33%) og tyskerne (26%).

Når det er uenighet mellom USA og Europa, skyldes den med andre ord snarere kursen som de politiske ledere har valgt, enn klare forskjeller i holdninger eller ulike syn på den internasjonale situasjon. Det er de politiske systemer i USA og Europa som "produserer" en politikk som er ulik. I Europa er de sosiale velferdssystemene endel av et felles politisk verdigrunnlag. I USA dominerer andre problemer ved valgene. Og langt færre amerikanere enn europeere søker løsninger gjennom politikken - noe ikke minst USAs lave valgdeltagelse bekrefter.

Hvis det er riktig at det amerikanske politiske systems brede akseptans og store handlekraft er en sentral del av forklaringen på USAs maktstilling i verden, da kan vi - ved å snu spørsmålet - si at mangelen på enhetlig politisk handlekraft i EU forklarer Europas svake stilling. Det gjelder på tross av EUs mange og viktige fremskritt. Men samtidig har USA utbygget sin rolle og sin innflytelse videre - og EU havner fortsatt i skyggen av hegemonen USA. Aller klartest ser vi det nettopp nå og nettopp i Midt-Østen: Irak står i fokus for USAs oppmerksomhet, samtidig som USA holder seg borte fra den blodige striden mellom israelere og palestinere. USA har definert ut PLO-lederen Yasir Arafat som "terrorist". Men denne linjen, som også forsterkes av religiøse holdninger i USA, er med på å svekke USAs stilling kraftig i den arabiske verden. Følgelig vokser faren for at krig med Saddam Hussein vil bli oppfattet som et Vestens "korstog" mot den muslimske verden - et farlig "sivilisasjonenes sammenstøt".

Det påfallende her - og det historisk "unormale" - er at et Europa som er Midt-Østens nabo ikke spiller noen nevneverdig politisk rolle i regionen. Det skyldes igjen Europas svekkelse gjennom krigene som USA (og Russland) tilslutt avgjorde i 1945, og EUs og spesielt Tysklands skyldbelastede forhold til jødene.

USA vil forbli hegemon overfor Europa i den tiden vi kan overskue. Og vi kan regne med at europeerne vil gi en viss politisk støtte om amerikanerne skulle gå til angrep mot Irak,

selv uten et gyldig FN-vedtak.

Om Romerriket vet vi at det fikk sin storhetstid etterat Rom hadde sikret seg kontroll over de "andre" kystene i antikkens Middelhav - i Spania, i Grekenland. Akkurat slik USA vant kontroll over Japan og Tyskland, over Stillhavskysten og fastlandet bak Atlanterhavet, i 1945. Siden dengang har USA formet en verden i pakt med sine forestillinger, og med sympati fra store befolkningsgrupper i andre land. Det er vanskelig å se grunner for at et terrorangrep skal endre dette bildet. Derfor vil jeg avslutte med å minne om at Romerriket etterlot seg en rik arv - etter at ha eksistert i flere hundre år - og at vi nå kanskje kan si, med Dean Acheson, at også vi har fått være "tilstede ved skapelsen".